

УДК 631.67: 631.4.252.6: 631.438.2

Г.В. Мельничук

ІНСТИТУТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПОЛІССЯ УААН

ВПЛИВ ДОБРИВ НА ВРОЖАЙНІСТЬ БАГАТОРІЧНИХ ТРАВ ТА РІВЕНЬ ЗАБРУДНЕННЯ ПРОДУКЦІЇ РАДІОНУКЛІДАМИ НА ТОРФОВИХ ГРУНТАХ ПОЛІССЯ

Осушувані торфові ґрунти Полісся мають достатньо високий потенціал родючості для вирощування всіх видів сільськогосподарських культур. Але й для таких ґрунтів нині присутні деградація торфовищ (особливо при вирощуванні просапних культур) і забруднення їх радіонуклідами внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. Радіоактивне забруднення органічних ґрунтів робить їх екологічно небезпечними через високі коефіцієнти міграції радіонуклідів у рослинницьку продукцію, і, як наслідок, потребує додаткових агротехнічних і агрохімічних заходів для зменшення забруднення сільськогосподарських культур.

Низька платоспроможність господарств різних форм власності та високі ціни на паливо, мінеральні добрива і меліоранти призвели до того, що різко скоротились роботи пов'язані зі своєчасним та якісним перезалуженням торфовищ і заплавних земель. Але актуальним залишається вдосконалення окремих елементів технологій, направлених на підвищення продуктивності трав'янистих біогеоценозів та зменшення забрудненості продукції радіонуклідами.

Умови та методика проведення досліджень. Дослідження проводилися у довгостроковому стаціонарному досліді, який закладено в 1992 р. у дослідному господарстві „Грозинське” Інституту сільського господарства Полісся УААН. Територія, на якій розміщено дослід, є долинне болото, яскраво вираженого очеретяно-осокового лучного типу. Щільність забруднення Cs^{137} 6-15 Ки/км². Підбір травосумішей проводили з урахуванням біологічних особливостей трав на предмет мінімального накопичення радіонуклідів та довготривалого їхнього використання: стоколос безостий, грястиця збірна з життєвим циклом понад 10 років, та трав короткострокового використання – тимофіївка лучна, костриця лучна, конюшина гібридна [6].

У гідрологічному відношенні дослідна ділянка характеризується близькістю ґрунтових вод до поверхні. Підстилаюча порода представлена водно-льодовиковими відкладами. За механічним складом вона супіщана та піщано-легкосуглинкова. Ґрунт дослідної ділянки середньопотужне торфовище, яке характеризується слабокислою реакцією ґрунтового розчину, середньозольне, багате азотом і погано забезпечене калієм і фосфором

(табл.1).

Таблиця 1. Агрохімічна характеристика торфво-болотного ґрунту дослідної ділянки, 2005 р.

Шар ґрунту, см	Зольність, %	рН сольове	Загальний вміст на суху наважку, %			Рухомі форми, мг/100 г сухого ґрунту	
			N	P ₂ O ₅	K ₂ O	P ₂ O ₅	K ₂ O
0-20	29,1	5,7	3,28	0,42	0,15	1,42	2,40
20-40	27,9	5,5	3,26	0,24	0,11	1,00	2,00

Весною 2005 р. було проведено реконструкцію досліду шляхом зміни системи удобрення з подальшим поверхневим перезалуженням травостою методом розщеплених ділянок (підсів у дернину дисковою сівалкою конюшини гібридної 5 кг/га, стоколосу безостого 5 кг/га при 100 % господарській придатності насіння).

Схема польового досліду включає 18 варіантів з прямою дією добрив і два варіанти післядії, які були внесені під багаторічні трави у 2004 р. Повторність у досліді чотириразова. Варіанти досліду у перезалужених і старосіяних повтореннях розміщені рендомізовано. З кожної ділянки проводився відбір ґрунтових зразків (0-80 см) з інтервалом 10 см для визначення в них питомої активності Cs¹³⁷ та розрахунку коефіцієнтів переходу.

Мінеральні добрива вносили щорічно. Азотні та фосфорні – на початку весняного відростання, калійні – в два прийоми: навесні та після першого укосу.

Результати досліджень. У наших дослідженнях спостерігається висока ефективність добрив у збільшенні урожайності зеленої маси та зниження питомої активності Cs¹³⁷ у сінні багаторічних трав. Це підтверджується й іншими дослідженнями [8; 9]. Важливим моментом при застосуванні добрив є визначення оптимальних строків їхнього внесення. Так, за даними досліджень О.Ф. Смаглія [1] відмічено, що мінеральні добрива забезпечують найвищу віддачу при внесенні на початку вегетації багаторічних трав – у період відростання на висоту 4-5 см. У цей період поживні речовини краще використовуються і засвоюються рослинами і, як наслідок, поліпшується кормова цінність сіна, збільшується вміст протеїну, жиру, фосфору і калію.

На удобрених варіантах отримані достовірні прирости врожайності порівняно з контролем. Як показали результати наших досліджень найвищий врожай сіна 11,0 і 10,8 т/га на старосіяних травостоях (табл. 2) забезпечило внесення N₆₀P₄₅K₂₄₀ та N₉₀P₄₅K₂₄₀ + CaCO₃ (3 т/га), а на перезалужених травостоях (табл. 3) він становив 11,9 та 10,7 т/га відповідно при внесенні N₆₀P₄₅K₉₀₊₉₀ і N₆₀P₄₅K₉₀ + CaCO₃ (3 т/га).

Мінеральні добрива позитивно впливали на ботанічний склад травостою. На удобрених варіантах в основному переважали: тимофіївка лучна, громус, костриця лучна, грястиця збірна, стоколос безостий. Із різнотрав'я рідко

зустрічалися кульбаба, перстач гусячий і деревій.

За результатами досліджень встановлено, що поверхнєве перезалуження старосіяних травостоїв забезпечило приріст продукції на всіх варіантах досліду порівняно з контролем (без добрив).

Торфові ґрунти за своєю продуктивністю забезпечують отримання найвищого урожаю кормових культур, хоч з іншої сторони мають досить високий коефіцієнт переходу радіонуклідів у рослини [2, 4]. Основними заходами по зниженню накопичення Cs^{137} у продукції кормовиробництва є вапнування кислих ґрунтів та внесення підвищених норм фосфорно-калійних добрив. Добрива та вапнування за рахунок розбавлення і поліпшення фізико-хімічних властивостей ґрунту, сприяють зниженню забрудненості врожаю радіонуклідами [10, 3]. Забрудненість урожаю радіонуклідами знижується за рахунок підвищення в ґрунті концентрацій кальцію та калію. Вони є конкурентами надходження в рослини стронцію-90 і цезію -137.

Таблиця 2. Вплив системи удобрення на продуктивність перезалуженої багаторічної травосуміші та її забруднення Cs^{137} , 2005 - 2006 рр.

Варіант досліду	Сума за два укоси, т/га		Приріст сухої речовини, т/га	Питома активність Cs^{137} , Бк/кг Середнє за два укоси
	Зелена маса	Суха речовина		
1. Абсолютний контроль (без добрив)	16,7	4,7	-	1255
2. $CaCO_3$ 3 т/га	18,6	5,1	0,4	974
3. Цеоліт 5 т/га	22,2	5,9	1,2	572
4. $N_{60}P_{45}K_{90}$	40,9	8,0	3,3	258
5. $N_{60}P_{45}K_{90} + CaCO_3$ 3 т/га	45,1	10,7	6,0	119
6. $N_{60}P_{45}K_{90} +$ цеоліт, 5 т/га	40,8	8,8	4,1	144
7. $N_{60}P_{45}K_{120}$	36,5	7,4	2,7	127
8. $N_{60}P_{45}K_{60+60}$	40,5	8,5	3,8	168
9. $N_{60}P_{45}K_{180}$	43,8	9,6	4,9	72
10. $N_{60}P_{45}K_{90+90}$	48,9	11,9	7,2	33
11. $N_{60}P_{45}K_{240}$	46,9	10,5	5,8	50
12. $N_{60}P_{45}K_{120+120}$	43,5	10,3	5,6	60
13. $P_{45}K_{240}$	36,2	7,7	3,0	52
14. $K_{240} + CaCO_3$	37,0	7,1	2,4	17
15. $P_{45}K_{240} + CaCO_3$	34,8	8,5	3,8	31
16. $N_{60}K_{240} + CaCO_3$	41,5	8,5	3,8	77
17. $N_{30}P_{45}K_{240} + CaCO_3$	41,2	9,3	4,6	41
18. $N_{90}P_{45}K_{240} + CaCO_3$	42,6	9,6	4,9	98
19. Післядія $N_{30}P_{60}K_{240}$	31,6	8,9	4,2	87
20. Післядія $N_{30}P_{60}K_{150+150}$	41,7	7,5	2,8	71
HR_{05} , ц/га			2,07	

Результати досліджень показали найнижчі рівні накопичення Cs^{137} на одних і тих же варіантах, як на старосіяних травостоях (варіант 15 $P_{45}K_{240} +$ фон $CaCO_3$ - 8 Бк/кг та 14 в. $K_{240} +$ фон $CaCO_3$ -13 Бк/кг, так і на

перезалуженому травостої 15 – 31 Бк/кг та 14 в. – 17 Бк/кг (табл. 3). Отже, поєднання підвищених норм калійних добрив з меліорантами в 62 рази знижує питому активність Cs¹³⁷ у сухій речовині багаторічних трав від рівня забруднення на контролі (контроль без добрив на перезалуженому і старосіяному травостоях становив 1255 Бк/кг).

Таблиця 3. Вплив системи удобрення на продуктивність старосіяної багаторічної травосуміші та її забруднення Cs¹³⁷, 2005 - 2006 рр.

Варіант досліду	Сума за два укоси, т/га		Приріст сухої речовини, т/га	Питома активність Cs ¹³⁷ , Бк/кг
	Зелена маса	Абсолютно суха речовина		Середнє за два укоси
1. Абсолютний контроль (без добрив)	13,8	4,3	-	1255
2. CaCO ₃ 3 т/га	15,1	4,2	0,1	893
3. Цеоліт 5 т/га	16,5	5,7	1,4	403
4. N ₆₀ P ₄₅ K ₉₀	29,6	8,4	4,1	355
5. N ₆₀ P ₄₅ K ₉₀ + CaCO ₃	32,7	8,7	4,4	258
6. N ₆₀ P ₄₅ K ₉₀ + цеоліт, 5 т/га	34,3	9,8	5,4	177
7. N ₆₀ P ₄₅ K ₁₂₀	30,6	10,3	6,0	429
8. N ₆₀ P ₄₅ K ₆₀₊₆₀	32,5	9,9	5,6	69
9. N ₆₀ P ₄₅ K ₁₈₀	35,6	9,9	5,6	66
10. N ₆₀ P ₄₅ K ₉₀₊₉₀	39,2	9,6	5,3	99
11. N ₆₀ P ₄₅ K ₂₄₀	40,9	11,0	6,7	113
12. N ₆₀ P ₄₅ K ₁₂₀₊₁₂₀	39,4	9,7	5,4	30
13. P ₄₅ K ₂₄₀	32,1	9,2	4,9	48
14. K ₂₄₀ + CaCO ₃	30,3	7,6	3,3	13
15. P ₄₅ K ₂₄₀ + CaCO ₃	28,6	8,1	3,8	8
16. N ₆₀ K ₂₄₀ + CaCO ₃	32,3	8,8	4,5	39
17. N ₃₀ P ₄₅ K ₂₄₀ + CaCO ₃	33,5	10,4	6,1	27
18. N ₉₀ P ₄₅ K ₂₄₀ + CaCO ₃	35,8	10,8	6,5	61
19. Післядія N ₃₀ P ₆₀ K ₂₄₀	29,1	6,7	2,4	109
20. Післядія N ₃₀ P ₆₀ K ₁₅₀₊₁₅₀	30,8	8,9	4,6	122
НР ₀₅ , ц/га			2,2	

За два роки досліджень питома активність Cs¹³⁷ варіювала на варіантах, де вносили добрива від 8 до 258 Бк/кг на суху речовину, що нижче ГДК (770 Бк/кг) для сіна у Житомирській області. Це свідчить про те, що корм є екологічно безпечний для тваринницької галузі. Спостереженнями відмічена залежність у формуванні урожаю та накопиченні радіонуклідів від метеорологічних умов.

Таким чином проведені дослідження свідчать про те, що багаторічні трави, вирощені на торфово-болотних ґрунтах, забруднених радіонуклідами, здатні формувати за внесення підвищених доз калійних добрив у поєднанні з меліорантами впродовж вегетаційного періоду якісне сіно з низьким рівнем забруднення радіонуклідами.

Висновки.

1. Поверхнєве поліпшення старосіяних сінокосів забезпечило підвищення продуктивності сіножати на контрольному варіанті (без добрив) на 21, на удобрених варіантах на 31-36 % проти урожайності на старосіяному травостой.

2. Статистичні методи досліджень дають можливість визначити економічно виправдані норми добрив. Приріст урожаю на старосіяних сінокосах був у межах найменшої різниці (2,2 ц/га) на всіх удобрених варіантах, але враховуючи рівні забруднення сіна Cs^{137} найоптимальніша норма калію у складі повного мінерального удобрення знаходиться в межах $K_{120-180}$.

3. У зв'язку з низьким умістом у торфовому ґрунті калію, оптимальні умови живлення склалися при підвищених його нормах ($K_{120-180}$) у складі повного мінерального удобрення на перезалужених і старосіяних сінокосах. Це забезпечувало істотне зниження питомої активності Cs^{137} у продукції до рівнів, що не перевищують ГДК (770 Бк/кг). На перезалужених (17-127 Бк/кг) і старосіяних сінокосах (8-113) вона мала близькі показники порівняно з абсолютним контролем без внесення добрив (1255 Бк/кг).

1. Смаглій О.Ф., Кардашов А.Т., Литвак П.В. та ін. *Агроекологія*. – К.: Вища школа, 2006. – С.572-584.

2. Аксенова С.Л., Санжарова Н.И., Кузнецов А.К. *Изменение содержания обменных форм Cs^{137} в почвах Белорусского Полесья при проведении агрохимических мероприятий. // Проблемы ликвидации последствий аварии на ЧАЭС в агропромышленном производстве – пять лет спустя: итоги, проблемы и перспективы*. – Обнинск, 1991. – Т.1. – С. 93-94.

3. Давыдюк Н.Ф., Волянчук Н.К., Корниенко А.Д., Дрозд Г.Н. *Реакция кормовых культур на цезий-137. // Проблемы сельскохозяйственной радиологии – десять лет спустя после аварии на ЧАЭС – Житомир, 1996. – С.126-129.*

4. Витриховский П.И., Чирника В.В. *Влияние известкования и удобрений на подвижность радиоцезия в условиях Полесья УССР. // Проблемы ликвидации последствий аварии на ЧАЭС в агропромышленном производстве – пять лет спустя: итоги, проблемы и перспективы*. – Обнинск, 1991. – Т.1. – С.43.

5. Дудинець Ф.Н. Парфенюк Г.І. *Резерви підвищення продуктивності та якості багаторічних трав на торфових ґрунтах. // Вісник с.-г. науки – 1983. - №5. – С. 34-36.*

6. Эйларт С. *Динамика ботанического состава и долголетие луговых культур фитоценозов при разных режимах скашивания и удобрения. // Биопродукция лугов: - Таллинн, 1986. – С. 35-42.*

7. Лебедевича И.Ф. *Культура лугов и пастбищ в севооборотах на торфяных почвах. // Кормовая база на осушенных болотах. – Минск: Госиздат БССР, 1951 – С.58-87.*

8. Мелентьева Н.С. *Поведение калия в торфяных почвах в связи с осушительной мелиорацией. // Плодородие почв и агротехника с.-х. культур в Восточной Сибири. - 1990. – С.100-106.*

9. Мостовий М.М., Подолянка М.П. *Удобрєння сільськогосподарських культур на торфових ґрунтах Лісостепової зони. // Підвищення врожайності сільськогосподарських культур на торфовищах. – Київ: Урожай, 1968. – С. 46-54.*

10. Рерих Л.А. Агрехимические аспекты поведения цезия-137 в почве - сельскохозяйственные растения. // Автореф. дис. канд. с.-г. наук. – М.: - 1982. - 24 с.

Приведены результаты влияния различных доз минеральных удобрений отдельно и в сочетании с мелиорантами на продуктивность многолетних трав и снижение активности Cs^{137} в продукции, полученной на радиоактивно загрязненных торфоболотных почвах Полесья.

Показано экономично оптимальные нормы удобрений $N_{60}P_{45}K_{120-180}$, которые обеспечивают высокую продуктивность старосеянных и перезалуженных травостоев многолетних трав и низкое накопление радиоцезия.

The results of an influence of different mineral fertilizer doses separately and in the combination with ameliorants on the efficiency of perennial grasses and reduction of Cs^{137} activity in production obtained on radiocontaminated peaty moor soils of the Polesye are adduced.

Economically optimum amounts of fertilizer $N_{60}P_{45}K_{120-180}$ that secure the high efficiency of oldseeded and overgrassed stands of perennial grasses and the low radiocaesium accumulation.

УДК 632.95: 579.26: 631.461

О.В. Тертична, І.М. Городиська

ІНСТИТУТ АГРОЕКОЛОГІЇ УААН

ТРАНСФОРМАЦІЯ МІКРОБНОГО ЦЕНОЗУ ЧОРНОЗЕМУ ОПІДЗОЛЕНОГО, ЗАБРУДНЕНОГО ДДТ, ПРИ ЗАСТОСУВАННІ МЕЛІОРАНТІВ

Проблема забруднення ґрунту персистентними пестицидами в місцях розташування старих складів з непридатними до застосування агрохімікатами є актуальною екологічною проблемою, яка потребує вирішення. Очищення ґрунту від небезпечних для здоров'я людини та довкілля ксенобіотиків є необхідним заходом у системі поліпшення екологічної ситуації в Україні. Важливим є розробка безпечних і економічно виправданих способів ремедіації забруднених пестицидами територій.

В Інституті агроєкології у лабораторних умовах розроблено способи очистки ґрунтів, забруднених ДДТ, за допомогою карбонатних меліорантів ($CaCO_3$), що значно зменшує його вміст у ґрунті [1].

Мета роботи. Вивчення впливу ремедіації забрудненого ДДТ ґрунту вапном, внесеним у різних дозах на чисельність основних таксономічних груп ґрунтових мікроорганізмів і його ферментативну активність.

Матеріали і методи. У 2003-2005 рр. в Інституті агроєкології УААН проведено дослідження ґрунту на вміст у чорноземі опідзоленому стійких хлорорганічних пестицидів у межах впливу недіючого складу отрутохімікатів (с.Самчики Хмельницької області). Об'єктами для мікробіологічних досліджень були зразки ґрунту, відібрані на відстані 1 м

© О.В. Тертична, І.М. Городиська, 2007